

Genocide (1914–1915) led to the decline of cultural and educational activities of the church. But with the 40-s of the XIX planned revival of the spiritual influence of the church, there are many parochial schools, printery at monasteries and cathedrals. This trend continues throughout the XX century. Currently, the Armenian Apostolic Church has great cultural and educational potential and is a symbol of spiritual enlightenment and preserve the traditions of the Armenian people.

Keywords: religious education, national literature, spiritual enlightenment.

References

Bozozjan, AA & Juzbashjan KN *'The Armenian Apostolic Church'* viewed: <http://www.pravenc.ru/text/76124.html#part_8>

Georgjan (Pargev), episkop, 1994, 'V bor'be za sushhestvovanie' ['In the struggle for existence'], *Zhurnal Moskovskoj Patriarhii*, № 4, pp. 45–56.

Ljeng, D 2005, 'Armjane. Narod-sozidatel'' ['Armenians. People-creator'], ZAO «Centropoligraf» publ, Moscow.

Mamedova, GG 1997, 'Kul'tovoe zodchestvo Kavkazskoj Albanii' ['Religious architecture of the Caucasian Albania'], Jelm, Baku.

Movsisjan, AH 1953, 'Oчерki po istorii armjanskoj shkoly i pedagogiki (X–XVst.)' ['Essays on the History of the Armenian school and pedagogy (X–XVst.)'], Armuchpedgiz publ, Erevan.

Ogannisjan, V diakon. 'Armjanskaja Apostol'skaja Cerkov' v HH veke i ee otnoshenie s Russkoj pravoslavnoj cerkov'ju' ['The Armenian Apostolic Church in the twentieth century and its relationship with the Russian Orthodox Church'] – viewed: <<http://lusamut.net/Russian/biblioteka/aac/aac1.htm>>

Pogosjan, LA 1981, 'Armjanskaja kolonija Armavira' ['Armenian Colony Armavir'], Izd-vo AN Arm. SSR publ., Erevan.

Надійшла до редколегії 01.03.2013 р.

УДК 167.7: 17.025

А. В. Матвійчук

Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука (м. Рівне)

ЕТИКА ОБОВ'ЯЗКУ КАНТА У КОНТЕКСТІ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ ТРАДИЦІЇ

Показано значення етики обов'язку Канта для становлення деонтології як особливої галузі знання. Розкрито певні специфічні риси деонтологічних положень. Обстоєно тезу про актуальність застосування деонтологічного підходу для вирішення актуальних проблем сучасності.

Ключові слова: деонтологія, наука про належне, етика, етика обов'язку.

Постановка проблеми. Свого часу український філософ Анатолій Єрмоленко зазначив, що суперечність людини і природи є онтологічною даністю, яка завжди супроводжувалася екологічними кризами того чи іншого масштабу (Yermolenko 2010, р. 398) [2, с. 398]. Серед іншого, з цього випливає, що людина приречена постійно шукати способи мінімізації негативних наслідків свого втручання до природи. Нині ж ці пошуки додатково стимулюються цілою низкою екологічних проблем, що набули глобального масштабу. До того ж ситуація ускладнюється тим, що вирішення вказаних проблем вимагає від людини дій, що часто орієнтовані на перспективу та результатом яких зможуть скористатися прийдешні покоління, хоча поступитися певними приватними інтересами необхідно вже сьогодні. Таким чином, для сучасної людини класичні деонтологічні проблеми реалізації належного та виконання обов'язку з розряду теоретичних набувають характеру цілком практичних, що зрештою і визначає наш інтерес до деонтології як прикладного розділу етики.

Між тим сьогодні поняття «деонтологія» має різні змістовні наповнення. У вітчизняній науковій літературі переважно означене поняття застосовують саме для позначення напрямку прикладної етики або галузі професійної етики (наприклад, деонтологічна етика та юридична деонтологія). Хоча українська дослідниця Лора Рискельдієва, відштовхуючись від фундаментального методологічного поняття «предмет дослідження», виділяє деонтологічну логіку, прикладну деонтологію і соціально-політичну деонтологію (останнє визначення дослідницею прямо не вживається, а впливає із наведених нею змістовних характеристик) (Ryskel'dieva 2010, pp. 3–4) [8, с. 3–4]. Своєю чергою, американський дослідник Самуель Фріман вказує на те, що у сучасній американській та західноєвропейській моральній філософії поняття «деонтологія» використовується найчастіше для позначення моральних концепцій, які досліджують проблему обов'язку (право), природу цінностей (благо), а також взаємозв'язок між етичними

поняттями права і блага (Freeman 1994) [12]. Водночас Фріман зауважує, що на додаток до позначення моральних концепцій, поняття «деонтологія» також використовується для позначення моральних принципів, або моральних правил, на всіх рівнях узагальнення.

Показово, що незалежно від способу змістовного наповнення поняття «деонтологія», загальними місцем дослідників деонтологічної проблематики є визнання того факту, що саме у філософії Іммануїла Канта міститься найбільш повна експлікація «належного» у вигляді етики обов'язку. Мовляв, усі наступні автори так чи інакше використовують теоретичні напрацювання німецького класика, а основним об'єднавчим елементом більшості сучасних деонтологічних теорій є кантівська повага до людини та віра у її моральний потенціал (Gaus 2001) [13]. Отже, прагнення з'ясувати зміст поняття «деонтологія» та бажання зрозуміти особливості деонтологічної традиції зумовлюють необхідність спеціальної уваги до етики обов'язку Канта.

Теоретичною основою нашого дослідження щодо з'ясування суті та змісту деонтології як науки про належне, а також її місця в етичній методології та етичному знанні, стали роботи таких вітчизняних мислителів як Т. Аболіна, А. Єрмоленко, О. Кисельова, В. Малахова, В. Панченко, Л. Рискельдієва. Водночас прагнення здобути максимально глибоке уявлення про деонтологію, в її історичному та сучасному вимірах, зумовили необхідність звернення до праць зарубіжних авторів, що працюють у межах етичної та деонтологічної теорії, зокрема, маємо згадати таких науковців як Л. Александер, Д. Гаус, П. Гуер, М. Мур, Ф. Страттон-Лейк, С. Фріман. Очевидно, що принциповим для нашого дослідження було звернення до творів Канта, які є головним джерелом розуміння феномена етики обов'язку та науки про належне – деонтології.

Отже, у рамках представленого увазі читача матеріалу ми маємо на меті, по-перше, окреслити сучасні підходи до розуміння феномена деонтології; по-друге, проілюструвати генетичний зв'язок етики обов'язку

Канта з сучасним деонтологічним знанням; по-третє, показати специфічний характер такого зв'язку.

Виклад основного матеріалу. Проведені нами дослідження дозволяють стверджувати, що у філософському доробку мислителів різних епох (від Античних часів і до Нового часу) можна виявити звернення до проблематики співвідношення суцього та належного, осмислення понять «обов'язок», «належне», «відповідальність», «суспільне та індивідуальне благо» (а також інших принципових для деонтології понять) (Kant 1965; Matvijchuk 2012a) [6; 7]. Теоретичне обґрунтування окремих положень деонтології (осмислення проблеми належної поведінки, обов'язку, його природи та соціально-історичної специфіки) здійснювалося представниками багатьох філософських та етичних напрямків. Щоправда, спосіб та напрямок звернення до деонтологічної проблематики зазнає очевидного впливу світогляду того чи іншого автора, визначається його приналежністю або до наукової, або до релігійної філософської традиції.

Так, у межах античної філософії особливе місце займає проблематика співвідношення належного та суцього, а також осмислення змісту та підстав обов'язку – передусім у контексті проблеми соціалізації людини та її долучення до різного роду соціальних практик. При цьому, фактично, оперуючи поняттями деонтологічного дискурсу філософи античності успішно поєднують вимогу індивідуального самовдосконалення та вимогу суспільно-належної активності, надаючи їм морального статусу. Своєю чергою, за часів Середньовіччя відбувається відхід від інтелектуалізму, а усі філософські та етичні побудови здійснювали в контексті християнства. При цьому практично вся біблейська література містить різні форми нормативної інформації – окрім заповідей, широко застосовуються різного роду приписи, заповіді, сентенції праведного життя, що, на нашу думку, також є прикладом активного звернення християнських авторів до деонтологічного підходу. У Європі Нового часу парадигми мислення та інтелектуальної (зокрема, моральної) творчості змінюються: фундаментальною проблемою новоевропейського духу стає утвердження самоцінності вільного індивіда. Водночас проведене нами дослідження дозволяє стверджувати, що у мислителів Нового часу звернення до деонтологічного підходу та деонтологічної проблематики є доволі поширеним явищем. З одного боку, спостерігаємо застосування нормативного способу донесення інформації, а з іншого – деонтологічна проблематика присутня у контексті вирішення питання належної поведінки людини як члена суспільства. Зрештою, червоною ниткою в історії філософії та етики проходить думка про те, що буття людини суперечливе, адже містить у собі тілесне і духовне, емоційне та розумне, «суще» і «належне». При цьому «належне» асоціюється з ідеалом, до якого прагне людина і який досягається підпорядкуванням однієї зі сторін її буття іншій: тіла духу, емоцій розуму. У такій інтерпретації розбіжність «суцього» і «належного» тимчасово знімається зведенням «суцього» до «належного», реального життя – до ідеалу.

Засади концептуального оформлення деонтології поклав англієць Джеремі Бентам, який використав термін «деонтологія» для позначення теорії моральності як науки про належну поведінку. При цьому мислитель вважає, що деонтологія здатна допомогти вирішити проблеми, пов'язані з конфліктом та неузгодженістю зобов'язань людини у суспільстві, застосувавши

принцип користі. Зрештою у Бентама деонтологія постає як наука про належне (і корисне), до усвідомлення чого приходять самостійно, а не через примус. Між тим, попри тривалу історію деонтологічної проблематики, її теоретичне осмислення та дисциплінарне оформлення починається лише у XIX столітті. При цьому цей процес тісно пов'язаний з етикою обов'язку Іммануїла Канта.

Одразу зазначимо, що на Заході моральну філософію Канта однозначно трактують як деонтологічну, виходячи зі змісту його категоричного імперативу, що передбачає: (1) потужну деонтологічну тезу, відповідно до якої обов'язок є очевидним безвідносно до мети, а швидше – з посиленням на апіорні та незалежні принципи, які, за логікою Канта, містять практичний розум; (2) фундаментальну тезу, що моральні міркування переважають усі інші і (3) неминучу тезу, що обов'язок поширюється на всіх мислячих суб'єктів і визначає їх мотивацію, незалежно від їх конкретних цілей (Freeman 1994) [12]. Водночас загальне уявлення про деонтологічну етику, зокрема кантівську етику обов'язку, ґрунтується на тому, що у деонтології відбувається оцінка правильності чи неправильності поведінки винятково залежно від характеру самої поведінки, а не від її результатів. Іншими словами, моральна правильність певної дії визначається її властивістю бути відповідною моральній нормі чи принципу. Саме тому типовою характеристикою деонтології є зосередженість на моральних нормах та принципах, як засобах управління поведінкою, а принциповим для деонтологічних досліджень є аналіз та філософське обґрунтування моральних правил (Gert 1988) [14]. При цьому критики деонтологічної етики дорікають їй тим, що вона спрямовує як діяти, але не вчить, що має статися.

Між тим, на наш погляд, уважне прочитання Канта дає підстави стверджувати, що його етика обов'язку не передбачає повного ігнорування наслідків дії та не виключає ціннісний аспект, хоч напевно проблематика цінностей для німця не була пріоритетною. Так, джерелом моральних належностей, за Кантом, є той факт, що людина належить до світу природної причинності, що фактично є зовнішньою підставою її дій, та, водночас, як мисляча істота, людина співвідноситься із світом, що осягається розумом та не залежить від чуттєвих вражень. Цей ноуменальний світ дає людині моральні закони, але у світ феноменальний вони можуть бути перенесені лише у формі належностей, примусу. При цьому «рушійною силою, деміургом моральності є вище начало (розум)», а «стрижнем обґрунтування імперативності моралі Канта є протиставлення розуму і почуттів» (Gusejnov 1974, p. 45) [1, с. 45].

Трактуючи обов'язок як основний принцип морального життя, Кант переконаний, що здійснення обов'язку, а, отже, моральне життя, неможливі без доброї волі людини. У своїй роботі «Основи метафізики моральності» (1785) мислитель надає добрій волі надзвичайного значення. Зокрема проголошується, що «ніде у світі та поза ним неможливо мислити нічого іншого, що могло б вважатися добрим без обмеження, окрім однієї лише *доброї волі* (виділено Кантом. – А.М.)» (Kant 1965b, p. 228) [4, с. 228]. Водночас мислитель фактично стверджує самоцінність доброї волі, яка в нього «добра не завдяки тому, що вона приводить до дії або виконує; вона добра не в силу своєї придатності до досягнення певної поставленої мети, а лише завдяки волінню, тобто сама по собі» (Kant 1965b, p. 229) [4, с. 229].

Окрім цього, звертаючись до поняття «обов'язок», яке, за Кантом, містить у собі поняття доброї волі,

кенігсберзький мислитель дорікає представникам евдемоністичної традиції в тому, що вони ув'язують щастя (благо) та виконання обов'язку (Kant 1965a, p. 310) [3, с. 310]. Натомість за Кантом, моральність не може бути зумовлена ні розрахунком, ні вигодою, ні прагненням до щастя або насолоди. Філософ переконаний, що моральне почуття має бути опосередковане обов'язком і ним обмежене. Сам обов'язок – це щось безумовне і самодостатнє та подібно до інших здібностей людини непізнане у своїх витоках. Моральний обов'язок має розумний характер і є проявом практичного розуму. Аби бути вільною, людина повинна керуватися у своїй поведінці саме моральним обов'язком, тобто, іншими словами, дотримуватися необхідного, належного – навіть всупереч своїм схильностям та інтересам. Індивід у Канта стає людиною саме тоді, коли починає керуватися обов'язком як особливим моральним законом (Kant 1965c) [5]. При цьому належне, що відноситься до світу інтелігібельних ідей, «може стати дійсним завдяки нашій поведінці» (Kant 1965b, p. 279) [4, с. 279].

Для багатьох дослідників кантівської етики такі міркування означали, що добра воля відділяє мету від її практичного здійснення, а обов'язок протистоїть чуттєвій природі людини та здійснюється лише на підставі його усвідомлення людиною як моральної належності. Іншими словами, фундаментальними положеннями етики Канта визначається звернення до обов'язку, що виступає визначальною основою моральних вчинків людей і водночас відмова від будь-яких принципів, що виводяться з принципу щастя, як таких, що можуть виступати основою моральності (зауваження в цьому дусі можемо, наприклад, виявити у В. Асмуса, А. Гулиги, А. Гусейнова та Г. Іррлітта). Проте, ми вважаємо, що означені контрверсійні моменти кантівського вчення можна зняти за допомогою самого Канта. У своїй пізнішій праці «Метафізика нравов» (1797) німецький мислитель продовжує опрацювання поняття «обов'язку» у контексті вчення про чесноти. При цьому Кант вказує, що в етиці поняття обов'язку має вести до цілей, а максими по відношенню до цілей, які нам необхідно собі ставити, повинні бути обґрунтовані відповідно до моральних основоположень» (Kant 1965a, p. 316) [3, с. 316].

У цій же праці Кант звертається до поняття «обов'язок чеснот», яке в нього визначається через самопримус і одночасно має відношення до певної мети (матерії, об'єкта свавілля) та до формального у моральному визначенні волі. «Мета, яка є водночас обов'язок, може бути названа обов'язком чеснот» (Kant 1965a, p. 316) [3, с. 316]. Принагідно Кант розділяє цілі на ті, які людина ставить собі під впливом чуттєвих спонукань (емпіричні), і ті, які людина повинна ставити собі за мету, спираючись на принципи, що дані а рїогї у чистому практичному розумі (Kant 1965a, p. 319) [3, с. 319]. Далі німецький філософ дає однозначну відповідь, які цілі суть водночас обов'язок: *власне самовдосконалення та чуже щастя*. Свою позицію він обґрунтовує тим, що власне щастя не передбачає самопримусу, що є основною ознакою обов'язку, здійснення якого, своєю чергою, є ознакою моральності. З іншого боку, вдосконалення іншого межує із нав'язуванням йому своїх цілей (і своїх уявлень про досконалість). А між тим поняття морального обов'язку, за Кантом, не може містити жодного іншого примусу, окрім самопримусу (шляхом лише одного уявлення про закон), коли приймають до міркування внутрішні визначення волі (мотиви) (Kant 1965a, pp. 319–320) [3, с. 319–320].

У зв'язку з означеними цілями Кант формулює приписи морально практичного розуму. Зокрема, обов'язок людини власними зусиллями вийти із [стану] первісної своєї природи, із [стану] тваринного (*quoad actum*), і усе вище підніматися до людського [стану], лише завдяки якому вона і здатна ставити собі цілі, поповнювати прогалини свого знання та виправляти свої помилки (Kant 1965a, p. 321) [3, с. 321]. Щастя іншого, як моральний обов'язок, Кант пояснює тим, що людське себелюбство не можна відокремити від потреби бути любимим (а у необхідних випадках отримувати допомогу), оже, якщо ми робимо себе метою для інших, то і інші – їх щастя, повинні ставати нашою метою (Kant 1965a, p. 328) [3, с. 328]. Водночас філософ наголошує, що людина не може мати будь-яку мету, якщо не зробить її своєю. При цьому ставити собі мету, яка одночасно є обов'язком, є виявом самопримусу і водночас ознакою свободи (Kant 1965a, p. 315) [3, с. 315].

Унаслідок таких міркувань Кант приходять до формулювання однієї з найбільш важливих своїх моральних максим, суть якої полягає в тому, що людина може бути лише метою і у жодному разі – засобом. Водночас, таким чином, людина проголошується найвищою цінністю, а саме поняття «цінності» фактично стає одним з важливих елементів кантівської філософії. Попри свій деонтологічний характер та орієнтованість на виконання обов'язку, сама належна поведінка у Канта має мету та ще й ціннісно забарвлену. Зрештою такі поняття аксіологічного ряду як «гуманність», «гідність» та «автономія особистості» забезпечують основу для розуміння деонтологічних принципів Канта та формулювання моральних обов'язків людей один перед одним, а також формування правил належної поведінки особи у суспільному житті.

Цікаво, що у своїй статті до Стенфордської філософської енциклопедії сучасні американські філософи Ларрі Александер та Майкл Мур вказують на те, що у сучасній моральній філософії деонтологія належить до нормативних теорій, що досліджують природу вибору належної поведінки (дотримання обов'язку) (Alexander & Moore 2007) [9]. Іншими словами, принципи етики обов'язку Канта міцно ввійшли до основи теорії належного. Втім, заради істини, американці виділяють тезу про те, що правильність тієї чи іншої дії визначається її відповідністю змісту моральної норми як специфічну рису сучасної деонтології. Водночас інший американський дослідник – Джеральд Гаус, вказує на, так би мовити, співіснування одразу кількох способів розуміння поняття «деонтологія»: 1) як етична теорія, в якій правильна дія не максимізує творення блага; 2) як етична теорія, присвячена міркуванням про справедливість; 3) як моральна теорія, що обстоє моральний абсолют команд і заборон; 4) як етична теорія, в якій обов'язки та зобов'язання, виправдані незалежно від поняття блага як кінцевої мети дії; 5) як етична теорія, у якій концепція права не визначається у термінах, що ґрунтуються на поняття блага; 6) як етична теорія, згідно з якою наші цінності та уявлення про благо можуть виступати у ролі моральних принципів; 7) як етична теорія, яка стверджує, що у нас є підстави дотримуватися правил як певної цінності; 8) як етична теорія, що заснована, або надає великого значення поняттю поваги до особи; 9) як етична теорія, в якій особливе місце відведене моральним правилам; 10) як імперативна етична теорія (Gaus 2001) [13].

Розмай визначень поняття «деонтологія», на нашу

думку, свідчить про те, що деонтологія, як науковий феномен, ще не отримала належного філософсько-методологічного осмислення, що, так би мовити, пояснює свободу поведінки з ним філософів та науковців. До слова, Л. Александер та М. Мур акцентують увагу на тому, що звернення до деонтологічного підходу та деонтологічної проблематики характерне для представників різних філософських течій та напрямків. Цей факт американці пояснюють тим, що на сучасному етапі розвитку особливістю деонтології є необов'язковість однозначних позицій з приводу моральної онтології або епістемології (Alexander & Moore 2007) [9]. Своєю чергою, не відкидаючи тези американських дослідників, ми вважаємо, що звернення до теорії належного зумовлене необхідністю пошуку тих ефективних форм, які могли б сприяти переведенню різноманітних філософських ідей та концепцій у практичну площину.

Нарешті, аналізуючи наявні деонтологічні теорії та концепції Л. Александер та М. Мур поділяють їх на такі основні типи:

1. Теорії, орієнтовані на суб'єкта дії (Agent-Centered Deontological Theories), показують, що всяка особа володіє можливостями та обов'язками, які визначають принципий простір її дій. Серцевиною таких теорій є зосередженість на особі, адже мораль – феномен глибоко особистісний у тому сенсі, що кожен розбудовує власну моральну систему. Отож, у теоріях, орієнтованих на суб'єкта дії, наголошується, що виконання зобов'язань є справою особистою, але спрямованість на належне розглядається як засіб збереження себе від аморальності.

2. Теорії, орієнтовані на права особи як об'єкт певної дії (Patient-Centered Deontological Theories). Специфіка цих теорій полягає в тому, що логіка морально-етичних побудов ґрунтується на повазі до будь-якої особи як носія природних прав. При цьому фундаментальним тут проголошується право особи не бути використаною для блага інших. На практиці це виглядає таким чином – забороняється використання тіла особи, її праці та таланту без її особистої згоди. З іншого боку, фундаментальним обов'язком будь-якого суб'єкта дії проголошується повага до прав особи, а фактично – реалізація на практиці кантівської максими про людину як найвищу цінність. Утилітарний підхід до будь-якої особи, очевидно, стає сумнівним з моральної точки зору.

3. Договірні деонтологічні теорії (Contractarian Deontological Theories) проголошують, що дія набуває характеру моральної, якщо відбувається в межах загальноприйнятих принципів, що підтвержені формальним або неформальним договором. Щоправда, такого роду договори, як правило, мають партикулярний характер, що звужує їх можливості для морального обґрунтування предметно-практичної діяльності людини (Alexander & Moore 2007) [9].

Наведена типологія деонтологічних теорій є для нас важливою зважаючи на кілька моментів: *по-перше*, з неї випливає, що первинний сенс деонтології – моральна належна дія визначається передусім суб'єктом дії та його уявленнями про моральність, поступово трансформуються, набуваючи нового змісту та обрисів; *по-друге*, джерелом деонтологічних вимог рівною мірою може виступати і суб'єкт дії, і об'єкт дії – інша особа (тут ключовим для нас є поняття «інший»), адже цим іншим може бути і Природа, як сукупність різноманітних форм життя); *по-третє*, принципним для нас є той факт, що деонтологічні концепції загалом орієнтовані на дію або,

інакше, невід'ємною і важливою частиною предметного поля деонтології за великим рахунком є дія, адже реалізація прав чи здійснення обов'язку, дотримання вимог норм і правил чи досягнення моральних цілей – усе це певні дії, а тому наявність такого діяльнісного аспекту надає деонтології потужного практичного характеру. Означені моменти є ще одним аргументом на користь нашої цікавості до деонтології загалом та етики обов'язку Канта зокрема.

Тут дозволимо собі зауважити, що деонтологічні ідеї німецького філософа знайшли своє продовження у різних формах та контекстах. Наприклад, доволі цікавими виглядають філософсько-етичні міркування представників так званого деонтологічного інтуїтивізму – англійських філософів початку ХХ ст. Гарольда Причарда і Девіда Росса. У межах даного напрямку обов'язок оголошується незалежним від блага: обов'язок необхідно виконувати заради самого обов'язку і саме в цьому полягає благо. При цьому, відповідно до деонтологічного інтуїтивізму, моральні обов'язки не мають підстави у соціальних потребах, вони не залежать від будь-яких прагматичних цілей, у тому числі від критерію зростання добра, моральні обов'язки є нібито очевидні самі по собі, вічні і незмінні.

З іншого боку, кантівська етика може вважатися одним з наріжних каменів соціально-філософського доробку ідеологів американського лібералізму у 70-х роках ХХ сторіччя, що представлений такими фундаментальними постатями як Джон Роулз, Роберт Нозік та Томас Скенлон. До слова, ці автори обов'язково згадуються в американській та європейській літературі, що присвячена деонтологічній проблематиці (Consequentialism and Its Critics 1988; Scheffler 1992; Freeman 1994; Gaus 2001; Alexander 2000; Stratton-Lake 2005) [11; 15; 12; 13; 10; 16]. Водночас необхідно наголосити, що згадані мислителі відрізняються у своїх підходах до деонтологічної проблематики, як, зрештою, відмінними є контексти, у межах яких вони звертаються до деонтологічної методології. Втім аналіз робіт згаданих мислителів у контексті дослідження особливостей деонтологічної традиції стане предметом наших подальших досліджень.

Висновки. Деонтологія на сучасному етапі розвитку практичної філософії, очевидно, може вважатися невід'ємною частиною етичного вчення. Фактично деонтологія постає як практичний засіб реалізації певного набору ідей та ціннісних установок, що формулюються в межах того чи іншого філософського вчення. Фундаментом для розвитку деонтології слід вважати етику обов'язку Канта. Проголосивши обов'язок свідченням вільного вибору індивіда сторони добра, німецький мислитель показує, як спираючись на розум людина може забезпечити свободу морального вибору, а отже моральну поведінку. Важливо, що Кант не відкидає ідеї високої мети – такою метою є людина, своєю чергою, важливим стає усе, що сприяє її самовдосконаленню та стану щастя. Зрештою, етика обов'язку Канта довела свою наукову та практичну спроможність саме завдяки апеляції до загальнолюдських принципів міжлюдських відносин. Означені принципи виступають свого роду основою та водночас мірилом морального змісту дій людини. Вони ж виступають основою легітимації обов'язків, які має виконувати людина, зокрема у суспільному житті.

Актуальність кантівської етики сьогодні є надзвичайно великою, адже, на наше переконання, не виправдали себе сподівання на те, що тенденція гуманізації суспільних відносин зрештою призведе до нівелювання значення

етики обов'язку. Глобальні проблеми, які можна розглядати крізь призму відносин «Людина – Людина» та «Людина – Природа», зумовлюють звернення деонтологічної проблематики та методології, зокрема, до питання пошуку ефективних та універсальних регулятивів людської предметно-практичної та соціальної діяльності. З іншого боку, звернення до деонтологічного підходу загалом відповідає тенденції, що характерна для сучасної етики – набуття нею прикладного характеру та перетворення на регулятивно-правовий механізм. Гадаємо, цьому може бути два пояснення: з одного боку, до цього може призводити надмірний прагматизм та утилітаризм, притаманний нашому сучаснику (в тому числі щодо філософських знань); з іншого боку – перед сучасною людиною постала ціла низка цілком конкретних проблем, вирішення яких, очевидно, передбачає глибоке філософське осмислення (зокрема, в межах етичного знання) і водночас вимагає якнайшвидших дій щодо вирішення цих проблем або мінімізації їх негативних наслідків. Отож деонтологічна теорія та її напрацювання усе більше сприймається як актуальний інструментарій розв'язання цих проблем.

Бібліографічні посилання

1. Гусейнов А. А. Социальная природа нравственности / А. А. Гусейнов. – М. : МГУ, 1974. – 298 с.
2. Єрмоленко А. М. Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 2010. – 416 с.
3. Кант И. Метафизика нравов / И. Кант : соч. в 6 т. – М. : Мысль, 1965. – Т. 4, ч. 1. – С. 107–438.
4. Кант И. Основы метафизики нравственности. / И. Кант : соч. в 6 т. – М. : Мысль, 1965. – Т. 4, ч. 1. – С. 219–310.
5. Кант И. Критика практического разума. / И. Кант : соч. в 6 т. – М. : Мысль, 1965. – Т. 4, ч. 1. – С. 311–501.
6. Матвійчук А. В. Деонтологічна проблематика у філософії Нового часу / А. В. Матвійчук // Нова парадигма. – 2012. – Вип. 108. – С. 55–65.
7. Матвійчук А. В. Деонтологічна традиція та антична філософія. / А. В. Матвійчук // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. – 2012. – № 4 (118). – С. 150–155.
8. Рыскельдиева Л. Т. Идейные основания юридической деонтологии. / Л. Т. Рыскельдиева // Ученые записки Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. – 2010. – Том 23 (62). – № 1. – С. 3–10. – Серия «Юридические науки».
9. Alexander L. Deontological Ethics [Electronic resource] / L. Alexander, M. Moore // Stanford Encyclopedia of Philosophy, Nov 21, 2007. – Mode access : <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-deontological/#DeoThe>
10. Alexander L. Deontology at the Threshold / L. Alexander // San Diego Law Review, Vol. 37. – December 2000. – P. 893–912.
11. Consequentialism and Its Critics / ed. by Samuel Scheffler. – Oxford : Oxford University Press, 1988. – 304 p.
12. Freeman S. “Utilitarianism, Deontology, and the Priority of Right” / S. Freeman // Philosophy and Public Affairs, 23, 4 (Fall 1994). – P. 313–349.
13. Gaus G. F. What is Deontology? Part Two: Reasons to Act / G. F. Gaus // Journal of Value Inquiry, vol. 35 (2001). – P. 179–193.
14. Gert B. Morality: A New Justification of the Moral Rules / Bernard Gert Oxford : Oxford University Press, 1988. – P. 9–10.
15. Scheffler S. Human Morality / S. Scheffler. – Oxford : Oxford University Press, 1992. – 160 p.
16. Stratton-Lake Ph. Kant, Duty and Moral Worth (Routledge Studies in Ethics and Moral Theory) / Philip Stratton-Lake. – Taylor & Francis e-Library, 2005. – 168 p.

Матвійчук А. В. Етика долга Канта в контексте деонтологической традиции

Показано значение этики долга Канта для становления деонтологии как особой отрасли знания. Раскрыты

некоторые специфические черты деонтологических положений Канта. Обоснован тезис об актуальности применения деонтологического подхода для решения актуальных проблем современности.

Ключевые слова: деонтология, наука о должном, этика, этика долга.

Matviychuk A. V. Ethics of duty of Kant and deontological tradition

Article is devoted to the concept of «deontology» and some features of deontological tradition. Special attention is paid to the ethics of duty of Kant. The author is convinced that for modern man classic deontological problems have not only theoretical but also practical interest.

Within the article attempts to 1) describe current approaches to understanding the phenomenon of ethics, 2) illustrate the genetic relationship of ethic of duty of Kant and modern deontological knowledge, and 3) show the specific nature of this relationship.

The author shares the idea that deontology appears today as a practical means of implementing a particular set of ideas and value systems that are formulated in the framework of a philosophical doctrine. Ethics of duty of Kant became the foundation for the development of deontology. Kant proclaimed the duty as evidence of free choice of the individual side of good. Thus, the German thinker showed that man relying on the intelligence can provide moral agency, and therefore moral behavior. The author believes that the relevance of Kantian ethics is rather large. Global problems are cause appeal to deontological methodology. In particular, it is useful when searching for new effective and universal regulatives human subject-and social activities.

Appeal to the deontological approach complies with trends characteristic of modern ethics - acquiring applied nature and transformation in the regulatory and legal mechanism. The author explains it this way: 1) modern man is inherent in excessive pragmatism and utilitarianism (relatively philosophical knowledge in particular), and 2) modern man has seen a significant number of problems whose solution requires really deep and philosophical reflection, however, requires both the fastest action. So deontological theory and its developments are increasingly perceived as relevant tools for solving these problems.

Keywords: deontology, ethics, ethics of duty.

References

- Alexander, L 2000, 'Deontology at the Threshold'. *San Diego Law Review*, Vol. 37, December, pp. 893–912.
- Alexander, L & Moore, M 2007, 'Deontological Ethics'. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Nov 21, 2007, viewed: <<http://plato.stanford.edu/entries/ethics-deontological/#DeoThe>>
- 'Consequentialism and Its Critics', 1988, Ed. by Samuel Scheffler, Oxford University Press, Oxford.
- Freeman, S 1994, 'Utilitarianism, Deontology, and the Priority of Right'. *Philosophy and Public Affairs*, 23, 4, 1994, pp. 313–349.
- Gaus, GF 2001, 'What is Deontology? Part Two: Reasons to Act'. *Journal of Value Inquiry*, vol. 35, pp. 179–193.
- Gert, B 1988, 'Morality: A New Justification of the Moral Rules'. Oxford University Press, Oxford.
- Gusejnov, AA 1974, 'Social'naja priroda нравственности' ['The social nature of morality'], MGU publ., Moscow.
- Kant, I 1965a, 'Metafizika нравов. Soch'. V. 4, ch. 2. ['Metaphysics of Morals. Compositions'], Mysl' publ., Moscow.
- Kant, I 1965b, 'Osnovy metafiziki нравственности. Soch'. V. 4, ch. 1 ['Fundamentals of Metaphysics of Morals. Compositions'], Mysl' publ., M.
- Kant, I 1965c, 'Kritika prakticheskogo razuma. Soch'. v 6 t. T. 4, ch. 1 ['Critique of Practical Reason. Compositions'], Mysl' publ., Moscow.
- Matviychuk, AV 2012, 'Deontologichna problematika u filosofii Novogo chasu' ['Deontological problems in modern philosophy'], *Nova paradigma*, Vyp. 108, pp. 55–65.
- Matviychuk, AV 2012b, 'Deontologichna tradicija ta

antichna filozofija' ['Deontological tradition and ancient philosophy], *Skhid. Analitichno-informacijnij zhurnal*, № 4 (118), pp. 150–155.

Ryskel'dieva, LT 2010, 'Idejnye osnovanija juridicheskoi deontologii' ['Ideological foundation of legal ethics'], *Uchenye zapiski Tavricheskogo nacional'nogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. Serija «Juridicheskie nauki»*, Tom 23 (62), № 1, pp. 3–10.

Scheffler, S 1992, *Human Morality*, Oxford University Press, Oxford.

УДК 930.1 + 930.2

О. В. Мішалова

Криворізький державний педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет»

«ВІД ПРЕДМЕТА ДО МЕТОДУ»: ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ У ГЕРМЕНЕВТИЧНИХ ФІЛОСОФСЬКИХ КОНЦЕПЦІЯХ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛ. ХХ ст.

Розглянуто передумови становлення сучасної філософії і методології історії в герменевтичних філософських концепціях ХІХ – першої пол. ХХ ст., вирізняє і обґрунтовано основні риси герменевтичного підходу до аналізу історичної дійсності, підкреслено текстуальну природу, перспективізм та діалогічність історико-гуманітарного пізнання.

Ключові слова: філософія і методологія історії, герменевтика, розуміння.

На сьогодні питання філософії і методології історичної науки залишаються дискусійними: з однієї сторони, загально визнаним є положення, що історія є наукою, яка вирізняється рядом специфічних рис, пов'язаних з особливостями предмета і методу пізнання (текстуальна природа, діалогічність, інтерпретативність); з іншої – зазначені особливості продовжують викликати запитання, які стимулюють подальший розвиток окресленої тематики. Заданим контекстом надзвичайно важливими виявляються питання становлення сучасної філософії і методології історії у філософських концепціях ХІХ – першої пол. ХХ ст., оскільки саме в цей час починають формуватися поняття «об'єкта», «предмета» і «методу» дослідження, усвідомлюється істотна риса всієї системи гуманітарних дисциплін – нетотожність та опосередкованість об'єкта і предмета пізнання. Специфічність гуманітаристики («наук про дух» за В. Дільтеєм) обґрунтовується складністю її об'єкта, тобто людини з її унікальним і неповторним внутрішнім світом, людського суспільства та його історії, творинь людського духу.

Глибинний аналіз методологічних проблем гуманітарних наук здійснює у своїй відомій монографії «Герменевтика і гуманітарне пізнання» В. Г. Кузнецов (Kuznetsov 1992) [10]. Зокрема, автор визначає специфічні риси гуманітарного пізнання, звертає увагу на особливості логіки пізнання та методологічних стандартів гуманітарних наук, розглядає основні етапи еволюції герменевтичних ідей, відображає процес перетворення герменевтики з конкретної методики опрацювання тексту на самостійну філософську дисципліну і метод дослідження гуманітарних наук.

У дослідженні зазначеної теми звертає на себе увагу також праця П. Рікера (Riker 1995) [12], в якій проводиться аналіз герменевтики як методу гуманітарних наук, докладно розглядається питання дихотомії методів «пояснення» – «розуміння». Окремо слід зазначити роботу В. О. Лекторського (Lektorskiy 2001) [11], присвячену дослідженню взаємозв'язку та впливу німецької філософської герменевтичної традиції на вітчизняну гуманітарну думку початку ХХ ст. Проблема методу історичної науки, його осмислення і формулювання у працях І. Г. Дройзена розглядається І. М. Савельєвою (Savel'eva 2004) [13], особливо наголошується положення про зумовленість історичного методу специфікою об'єкта історичного дослідження.

Stratton-Lake, Ph 2005, 'Kant, Duty and Moral Worth (Routledge Studies in Ethics and Moral Theory)'. Taylor & Francis e-Library, 168 p.

Yermolenko, AM 2010, 'Social'na etika ta ekologija. Gidnist' ljudini – shanuvannja prirodi' ['Social Ethics and Ecology. Human dignity – nature worship'], Libra publ, Kyiv.

Надійшла до редколегії 05.03.2013 р.

Таким чином, можемо констатувати недостатність висвітлення проблематики взаємозв'язку між сучасною філософією і методологією історії та теорією герменевтики ХІХ – першої пол. ХХ ст., тому метою даної роботи є визначення ролі герменевтичних філософських концепцій зазначеного періоду у формуванні методологічного і концептуально-понятійного апарату історичної науки.

У ХІХ ст. відбувається переосмислення ролі та функцій історичної науки. Відтепер історія сприймається не лише в якості наставниці життя, а в першу чергу як засіб його практичного перетворення. Історія була поставлена на службу державі, тому, наприклад, багато відомих істориків займали вищі державні посади. Так, в Англії провідні історики (А. Алісон, Г. Галлам, Т. Б. Маколей) активно впливали на політичне життя, конструюючи минулу реальність, засновану на концепціях «вігів» і «торі». Ще більш показовим є приклад Франції середини ХІХ ст., в якій два видатних історика А. Тьєрі та Ф. Гізо очолювали конкуруючі політичні партії, а пізніше поступилися у політичній боротьбі іншим історикам – Л. Блану і А. де Токвілю. У Німеччині цього часу концепцію національної історії створювала Малогерманська школа, видатні представники якої одночасно були і відомими політичними діячами (Г. фон Зібель, Г. фон Трейчке, І. Г. Дройзен). Невипадково на цей час припадає пік популярності історичної літератури та історичної професії. За А.-І. Марру, «історик став королем, вся культура підкорялася його декретам: історія вирішувала як слід читати Іліаду; історія вирішувала, що нація визначила в якості своїх історичних кордонів, своїх спадкових ворогів і традиційної місії... Володіючи секретами минулого, історик як генеолог забезпечував людство доказами знатності його походження і прослідковував тріумфальний хід його еволюції» (Savel'eva 2004, pp. 8–9) [13, с. 8–9].

Отже, в окреслений період відбувається становлення історії як науки, предметом якої є дослідження минулої дійсності, створеної людиною, тобто «сфера духу». Відповідно, постала необхідність у розробці і обґрунтуванні логіки та методології історичного пізнання, на роль якої претендувала теорія герменевтики.

Герменевтика (з грецької «hermeneutike» – мистецтво пояснення, витлумачення) походить з античності, вагомим значенням набуває в теології християнства і